

síce existuje, no je vraj mimo nášho dosahu. „Prírodu môžeme pozorovať len s istou neurčitostou, akoby zahalenú v oblakoch prachu, ktorý sami uznávame.“⁴ Podobné názory hlása Jeans aj v otázke večnosti vesmíru: „A tak veríme, že vesmír nie je trvalý útvar. Žije svojím životom a putuje po ceste od narodenia k smrti práve tak ako my všetci.“⁵

Skyba ukazuje, že idealisti zneužili i druhý zákon termodynamiky (zákon entropie) v prospech stvoriteľa, v prospech teórie o konečnosti sveta. Nevedecká je aj hypotéza o „rozpínaní vesmíru“, vybudovaná na základe predstavy o rýchle sa vzdialujúcich galaxiách a Lemaitrova teória o superhustom praatóme, v ktorom bol vraj kedysi sústredený celý vesmír.

V poslednej kapitole sa autor zaoberá nekonečnosťou vývoja vesmírnych objektov. Ukazuje, že túto problematiku materialisticky najlepšie prepracovali sovietski astronómovia (Fesenkov, Ambarcumjan a i.).

Diskutabilná je štvrtá podkapitola poslednej kapitoly, ktorá si zaslúži náležitú pozornosť. Autor v nej — z hľadiska kozmu — hovorí o zvrzatosti a nezvrzatosti, o prograse a regrese, o nemožnosti jednosmerného vývoja, o kritériách pokroku.

Kniha nepresahuje rámec populárnovedeckej práce; mnohé veci by bolo možné pozmeniť a doplniť. Je aktuálna svojím ateistickým zameraním.

M. Burica

JEAN MESLIER, ZÁVĚŤ.*

„Sú takí, ktorí sa rodia posthumne“, hovorí Nietzsche vo svojom *Antikristovi*. Tieto slová platia v plnej miere aj o Meslierovi (1664—1729). Zaživa neznámy kňaz v zastrčenej dedine Étrepigny na francúzskom vidieku, píšúci na sklonku života *Závet*, v ktorej vyložil svoje svetonázorové krédo, pravý opak toho, čo musel hlásať po celý život, po smrti slávny mysliteľ, aspoň medzi pokrokovou inteligenciou, úryvky z diela ktorého vydávajú Voltaire a Holbach a ktorý sa považuje za predchodcu encyklopedistov. A právom. V tomto diele nielenže nachádzame akýsi prierez mysliteľm

⁴ J. Jeans, c. d., 10.

⁵ J. Jeans, *Zázračný svět hvězd*, Praha 1946, 126.

* Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1960, 721 strán.

pokrokového francúzskeho osvietenca-materialistu, takže to, čo ostatní rozviedli vo viacerých spisoch, tu je zhrnuté v jednom, ale je tu celkom lapidárne vyslovených aj mnoho myšlienok, pripisovaných neskorším mysliteľom ako ich autorom. Nájdeme tu celú Holbachovu etiku (hoci ani Meslier nebol v tejto súvislosti originálny), je tu jasne vyslovená „Rousseauova“ slávna myšlienka o súkromnom vlastníctve ako zdroji spoločenského zla, dávno pred Reimarusom, nemeckým deistom z druhej polovice 18. stor., hovorí sa tu o Ježišovi ako o človekovi, ba človekovi v najhoršom zmysle slova atď. Ba revolucionár Meslier ide aj ďalej, ďalej než zachádzajú najpriebornejší francúzski osvietenci z konca 18. stor., takže Voltaire a Holbach vydávajú iba tie úryvky z jeho diela, v ktorých sa bojuje proti náboženstvu, kde sa vykladá jeho prirodzená morálka a obchádzajú jeho požiadavky násilného zvrhnutia upirot pracujúceho ľudu, šľachty, vyššieho duchovenstva a všetkých tých, ktorí sú neúžitocní a žijú z jeho práce. Svojimi sociálnymi požiadavkami sa Meslier radí medzi utopických komunistov, v čom, ako vieme, ho nikto z popredných francúzskych osvietencov nenasledoval. Dielo má však, prirodzene, aj svoje nedostatky, ktoré vyplývajú z celkovej obmedzenosti osvietenkej platformy, na ktorej Meslier stojí. Tu neraz aj vulgarizuje, najmä keď hovorí o náboženstve.

Jadrom Meslierovej kritiky, ako poznamenáva aj V. P. Volgin, autor úvodnej štúdie k prekladu, je kritika spoločenských neporiadkov vo feudálnom Francúzsku na prelome 17. a 18. stor. Meslier žil na dedine a v živom styku so skutočnosťou mal možnosť priamo pozorovať feudálne sociálne vzťahy a pátrať po ich príčinách. Od prírody sú si všetci ľudia rovní, hovorí. Ako je teda možné, že dnes existujú také veľké majetkové a sociálne rozdiely medzi nimi? Hlavnou príčinou toho je súkromné vlastníctvo, vzniknuté násilníctvom, uzurpátorstvom a udržiavané tyraniou, krviprelieváním a pod., ako to ukazujú dejiny šľachty a panovníkov. Tak sa stáva, že jedni svojou prešibanosťou získavajú obrovské majetky a žijú v prepychu, kým skutočný tvorca hodnôt — poddaný ľud, žije horšie ako zver. Ľud živí šľachtu, tohto diabla v ľudskej podobe, celú armádu nepracujúcich parazitov, ako sú mnísi a vyššie duchovenstvo, platí obrovské dane krvilačným kráľom atď., hovorí Meslier, v slovách ktorého sa tu zreteľne ozývajú názory súčasných fyziokratov.

Ako je to však možné, že týmto ľuďom sa darí udržiavať ľud vo svojom područí, nútíť ho, aby na nich pracoval a nebúril sa, ba bol presvedčený, že to tak musí byť? Pomáha im to, že ho udržiavajú v nevzdelanosti a ohlupujú ho ideológiou, ktorú si za tým účelom vymysleli a ktorá im hrá do rúk — náboženstvom, hovorí Meslier. Takto sa mu náboženstvo stáva hlavným cieľom výpadov a v protiklade k nemu buduje svoj materialistický svetonázor, ktorý v *Záveti* odhaľuje ľudu, aby ho poučil a pomohol mu tak z jeho bied, postupujúc typicky podľa osvietenských metód. Náboženstvo je blud, výmysel, lož a podvod, opakuje Meslier veľmi často, nepoučiac sa o ňom od svojich materialistických predchodcov ani natoľko, aby ho považoval aspoň za výplod strachu pred „nadprirodzenými“ prírodnými silami. No povedal tu aj veľa múdreho a nového, najmä pokiaľ ide o kritiku novozákonných evanjelií. Poukazuje na množstvo nezrovnalostí v nich a stáva sa tak jedným z predchodcov modernej kritiky biblie. Voltaire vo svojich protibiblických pamfletoch nadväzuje na neho a vo *Filozofickom slovníku* ho miestami iba opakuje. Tak dochádza Meslier k vážnym záverom, že *Nový zákon* písali ľudia, a to ešte hodne nevzdelaní a že Ježiš bol iba človek, ani nie poriadny, ale obyčajný podvodník a šarlatán.

No Meslier nie je len proti náboženstvu, ale proti každému idealizmu vôbec a v polemike s biblickými i filozoficko-idealistickými názorami na boha, dušu, stvorenie atď. dostáva sa na materialistické stanovisko. Hmota je večná, jediná a zdroj pohybu má v sebe samej, prehlasuje.

Je prirodzené, že Meslier nemohol súhlasiť ani s kresťanskou morálkou. Je proti životu, lebo ho popiera a proti ľudskej prirodzenosti, lebo potláča túžbu po pozemskom šťastí, ktorá je v každom človeku. Je zvrátená, no dobre nahráva všetkým tým, ktorí zo sedliaka žijú, lebo im pomáha udržiavať ho v porobe.

Takto dochádza Meslier postupne ku svojim vznešeným ideálom: odstrániť majetkové, rodové a iné rozdiely medzi ľuďmi, odstrániť parazitov spoločnosti, nielenže nepracujúcich, ale šíriacich ešte často ideologický jed (potrebu nižšieho duchovenstva však uznáva), donútiť všetkých k práci, zariadiť, aby všetci mohli užívať spoločne a v pokoji blaho pozemského života, odstrániť vládu tyranu (hoci aj nie vládu vôbec) atď. Ako vidieť, s týmito požiadavkami súhlasíme poväčšine aj dnes, ba nie-

ktoré z nich sa snažíme aj realizovať, pretože sú tiež požiadavkami vedeckého komunizmu. Menej však už súhlasíme s Meslierovou diagnózou niektorých spoločenských nedostatkov a s jeho návrhom na ich terapiu. Meslier ešte nepoznal zákonitosti spoločenského života, a preto nemohol ani podať správny návod na odstránenie jeho nedostatkov. Hlbší vedecký rozbor často nahrádza moralizovaním, páťosom, ba aj nadávkami, čo je u osvietencov bežné. V tomto ho nasledovať nebudeme, no ináč sa s jeho dielom musíme oboznámiť, lebo je nám po viacerých stránkach blízke.

T. Münz

A. ROBERTSON, *RACIONALISMUS V TEORII A PRAXI*.*

Robertsonova publikácia predstavuje súhrn dodatočne upravených článkov a prednášok, ktorých obsahová šírka presahuje rámec jednotnej tematickej línie. Práca netvorí systematicky zostavený celok; obsahuje spolu 22 viac-menej samostatných kapitol, rozdelených podľa užšej tematickej príbuznosti do troch častí. Aj keď ide vcelku o vyslovene filozofickú prácu, jednotlivé témy zasahujú do oblastí viacerých vedných disciplín, zvlášť histórie, psychológie a sociológie.

V prvej časti, nazvanej *Náboženstvo a filozofia*, sú jednotlivé kapitoly venované vyvracaniu rôznych tradíciou udržiavaných „samozrejmych“ predstáv, ktoré prispievajú k zotrvačnosti náboženských a iných idealistických názorov, týkajúcich sa existencie boha, samostatnej duše, náboženskej morálky a iných príbuzných problémov.

Kapitoly druhej časti sú zhrnuté pod spoločný názov *Kresťanstvo a história*. Táto časť tvorí tematicky pomerne najviac ucelený okruh. Hovorí sa v nej najmä o neopodstatnenosti rôznych mýtov, týkajúcich sa vzniku a vývoja kresťanstva a jeho morálnych noriem.

Tretia časť je obsahovo najmenej jednotná. Pod spoločným názvom *Etika a politika* hovorí v nej autor o rôznych aktuálnych ideologických a politických problémoch; dotýka sa tu otázok pokroku, morálky, mieru, civilizácie, slobody, demokracie a pod.

Robertsonovu prácu nemožno hodnotiť jednoznačne. Treba mať predovšetkým na pamäti, že hniha, i keď sa zaoberá problematikou

* Vydalo SNPL, Praha 1960, strán 180.